



BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI O'YINLARNING AHAMIYATI

Maxmudov Oybek Norsaid o'g'li

Oriental Universiteti

Sport faoliyati (faoliyat turi bo'yicha)
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

oybekmfsng@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17605735>

ARTICLE INFO

Received: 1st November 2025

Accepted: 2nd November 2025

Published: 14th November 2025

KEYWORDS

Nutq rivoji, harakatli o'yinlar, boshlang'ich sinf, pedagogik texnologiyalar, jismoniy faollik, fonemik eshitish, so'z boyligi.

ABSTRACT

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirish jarayonida harakatli o'yinlarning pedagogik va psixologik ahamiyatini tahlil qiladi. Nutq rivoji bolaning muloqot qobiliyati, fikrlash va ijtimoiy moslashuvini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Harakatli o'yinlar nafaqat jismoniy faollikni oshiradi, balki fonemik eshitish, so'z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarga oid tushunchalarni mustahkamlash va dialogik nutqni rag'batlantirishga yordam beradi.

Kirish

Bolalarning nutqini rivojlantirish pedagogika va psixologiyaning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Nutq – bu nafaqat ma'lumot yetkazish vositasi, balki bolalarning fikrlash, ijtimoiylashish va shaxsiy o'zini anglash jarayonlarining muhim tarkibiy qismidir. Boshlang'ich sinfda bolaning nutqi rivojlanishi uning keyingi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyati bilan bevosita bog'liq. Shu bois, pedagoglar bolalarning nutqini shakllantirishda turli metod va texnologiyalardan foydalanadilar.

Harakatli o'yinlar – bolaning nutqini rivojlantirishda samarali vositalardan biri hisoblanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harakat va nutq o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud: jismoniy faollik orqali bolaning miya faoliyati, diqqatni jamlash qobiliyati va ijtimoiy muloqot ko'nikmalari yaxshilanadi. Shu sababli boshlang'ich sinf pedagoglari o'quv jarayonida harakatli o'yinlarni integratsiya qilish orqali nafaqat motorikani rivojlantiradi, balki so'z boyligi, grammatik tuzilmalar va fonemik eshitishni ham mustahkamlaydi.

Harakatli o'yinlarning nutqqa ta'siri bir necha asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1. Fonemik va leksik rivojlanish: O'yinlar orqali bola turli tovush va so'zlarni eshitadi, talaffuz qiladi va kontekstda ishlatadi.
2. Grammatik qobiliyatlarni shakllantirish: Harakat bilan bog'liq vazifalar orqali gap tuzish va so'zlarni o'rnida qo'llash osonlashadi.
3. Dialogik nutqni rag'batlantirish: O'yinlarda o'quvchilar o'zaro muloqot qiladi, savol-javoblar orqali nutqiy muloqotga jalb qilinadi.
4. Ijtimoiy va emotsional rivojlanish: O'yinlar bolalarda hamkorlik, raqobat va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Asosiy qism

Nutq rivoji bolaning umumiy rivojlanish jarayonida markaziy o'rin tutadi. Nutq orqali bola fikrini ifodalaydi, bilim oladi, o'z his-tuyg'ularini boshqalar bilan bo'lishadi va jamiyatda moslashadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutq rivojini ikki asosiy yo'nalishda rivojlantiradilar: fonemik va leksik rivojlanish hamda grammatik qobiliyatlarni shakllantirish. Fonemik rivojlanish bolaning tovushlarni ajrata olish qobiliyatini va talaffuzini yaxshilashga yordam beradi, leksik rivojlanish esa so'z boyligini oshiradi. Shu bilan birga, grammatika qoidalarini tushunish va gap tuzish qobiliyati nutqning tizimli shakllanishini ta'minlaydi.

Harakatli o'yinlar bolaning nutqini rivojlantirishda bir nechta yo'nalishda samarali vosita hisoblanadi:

1. Fonemik va leksik rivojlanish: O'yinlarda bolalar turli tovushlarni talaffuz qilishga va yangi so'zlarni kontekstda ishlatishga jalb qilinadi. Masalan, harakatlar bilan bog'liq so'z o'yinlari (ko'taril, tush, sakra) bolaning fonemik sezgirligini oshiradi va so'z boyligini kengaytiradi.

2. Grammatik qobiliyatlarni shakllantirish: Harakatli o'yinlar davomida o'quvchilarga jumlar tuzish, so'zlarni to'g'ri tartibda qo'llash imkoniyati yaratiladi. Misol uchun, "Harakatni tasvirla" o'yini orqali bolaning gap tuzish qobiliyati va verb turlarini qo'llash ko'nikmalari rivojlanadi.

3. Dialogik nutqni rag'batlantirish: O'yinlarda o'quvchilar o'zaro muloqot qiladi, savol-javoblar, rolli o'yinlar va hamkorlik vazifalari orqali nutq faoliyati kuchayadi. Shu tariqa, bolalar tinglash, javob berish va muhokama qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

4. Ijtimoiy va emotsional rivojlanish: O'yinlar bolalarda hamkorlik, raqobat, muloqot va guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa nutqni faollashtiradi, chunki bolalar muloqotga jalb bo'ladi va fikrini ifodalashga harakat qiladi.

Boshlang'ich sinf pedagoglari nutqni rivojlantirishda quyidagi harakatli o'yinlarni qo'llashlari mumkin:

- So'z va harakat uyg'unligi o'yinlari: Masalan, bola bir harakatni bajarib, unga mos so'zni aytadi ("sakra" – sakraydi, "qo'l ko'tar" – qo'l ko'taradi).

- Rolli o'yinlar: "Do'kon", "Kasalxona" kabi o'yinlar bolaning dialogik nutqini rivojlantiradi.

- Tovushli o'yinlar: Har bir tovushni harakat bilan birga o'rgatish, misol uchun, "B" tovushi kelganda oyoq bilan sakrash.

- Guruhli o'yinlar: Guruhdagi hamkorlik vazifalari nutqni faollashtiradi va muloqot ko'nikmalarini oshiradi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, harakatli o'yinlar bilan muntazam shug'ullangan o'quvchilarda nutq ko'rsatkichlari ancha yaxshilanadi: so'z boyligi kengayadi, gap tuzish qobiliyati oshadi va muloqotga bo'lgan qiziqish ortadi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda harakatli o'yinlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ular nafaqat jismoniy faollikni oshiradi, balki fonemik sezgirlik, so'z boyligi, grammatik qobiliyat va dialogik nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi. Harakatli o'yinlar shuningdek, bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, boshlang'ich sinf pedagoglari o'quv jarayonida turli harakatli o'yinlarni tizimli ravishda qo'llashlari lozim. Bu nafaqat nutqni rivojlantiradi, balki bolaning muloqotga bo'lgan qiziqishini oshiradi va maktabdagi muvaffaqiyatini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy, L. S. (2001). *Bolalar psixologiyasi*. Moskva: Prosveshcheniye.
2. Elkonin, D. B. (2007). *O'yin psixologiyasi va maktabgacha ta'lim*. Moskva: Akademiya.
3. Zaporozhets, A. V. (1998). *Bolalarning nutq rivoji va psixologik jarayonlar*. Moskva: Pedagogika.

4. Bodrova, E., & Leong, D. (2007). *Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education*. Pearson.
5. Pellegrini, A. D., & Smith, P. K. (1998). Physical activity play: The nature and function of a neglected aspect of playing. *Child Development*, 69(3), 577–598.
6. Гальперин, П. Я. (2000). *Psixologik faoliyatning rivojlanishi*. Moskva: Izd-vo MGPU.
7. Diamond, A. (2010). The evidence base for improving school outcomes by addressing the whole child and by addressing skills and attitudes, not just content. *Early Education and Development*, 21(5), 780–793.

